

Zygmunt Krzak

Stanowisko neolityczne w Grójcu, w pow. opatowskim

Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 4, 73-92

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZYGMUNT KRZAK

STANOWISKO NEOLITYCZNE W GRÓJCU, W POW. OPATOWSKIM*

W latach 1954—1965, w ramach prac archeologicznych na Wyżynie Sandomierskiej, prowadzonych przez Zakład Neolitu i Początków Epoki Brązu Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, autor dorywczo eksplorował stanowisko neolityczne na wydmy nad rzeką Kamienną¹. Było ono częściowo zniszczone na skutek położenia na skrzyżowaniu dróg oraz eksploatacji piasku. Dodatkowym czynnikiem niszczącym była uprawa roli. Z tych względów autor zdecydował się na systematyczne zbieranie materiałów z powierzchni i uzyskał 1 119 zabytków, będących przedmiotem niniejszego opracowania. Autor zbierał wszystkie materiały zabytkowe.

Wydma znajduje się na skrzyżowaniu dróg w dolinie Kamiennej, koło wsi Piaski Grójeckie, na gruntach należących w większej części do rolników z Grójca: J. Żelazowskiego oraz J. i C. Wielgusów (ryc. 1, 2). Stanowi ona zachodni skraj piaszczystych wzniesień związanych z lewobrzeżnym tarasem II Kamiennej. Taras jest tu rozmyty i łagodnie przechodzi w podmokły taras zalewowy. Stanowisko charakteryzuje się nieznacznym, z daleka bardzo słabo widocznym wzniesieniem o nieregularnym rzucie. Rozmiary wydmy wynoszą około 60 m długości (wzdłuż linii wschód — zachód) i około 30 m szerokości (wzdłuż linii północ — południe); wysokość względna sięga jednego metra. Zabytki występowały tylko na wyższej partii wzniesienia i zajmowały odcinek około 50 × 20 m. Zwracała uwagę duża liczba krzemieni, głównie w południowej i zachodniej części, i stosunkowo duża ilość skorup kultury pucharów lejkowatych w północno-wschodniej, najwyższej części.

* Praca została wykonana w Zakładzie Neolitu i Początków Epoki Brązu Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie.

¹ Stanowisko to jest wymienione pod numerem 8 w spisie stanowisk nad Kamienną. Zob. Z. Krzak *Przyczynek do znajomości osadnictwa neolitycznego na Wyżynie Opatowskiej*, „Materiały Starożytne”, t. X, 1964. s. 125, ryc. 2.

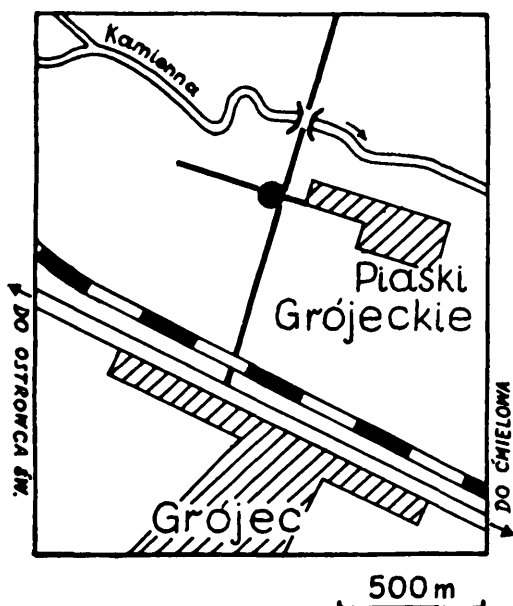
Ryc. 1. Widok na stanowisko od strony północnej. Zarys górnej części wzniesienia zaznaczono czarną poziomą kreską

OPIS MATERIAŁU

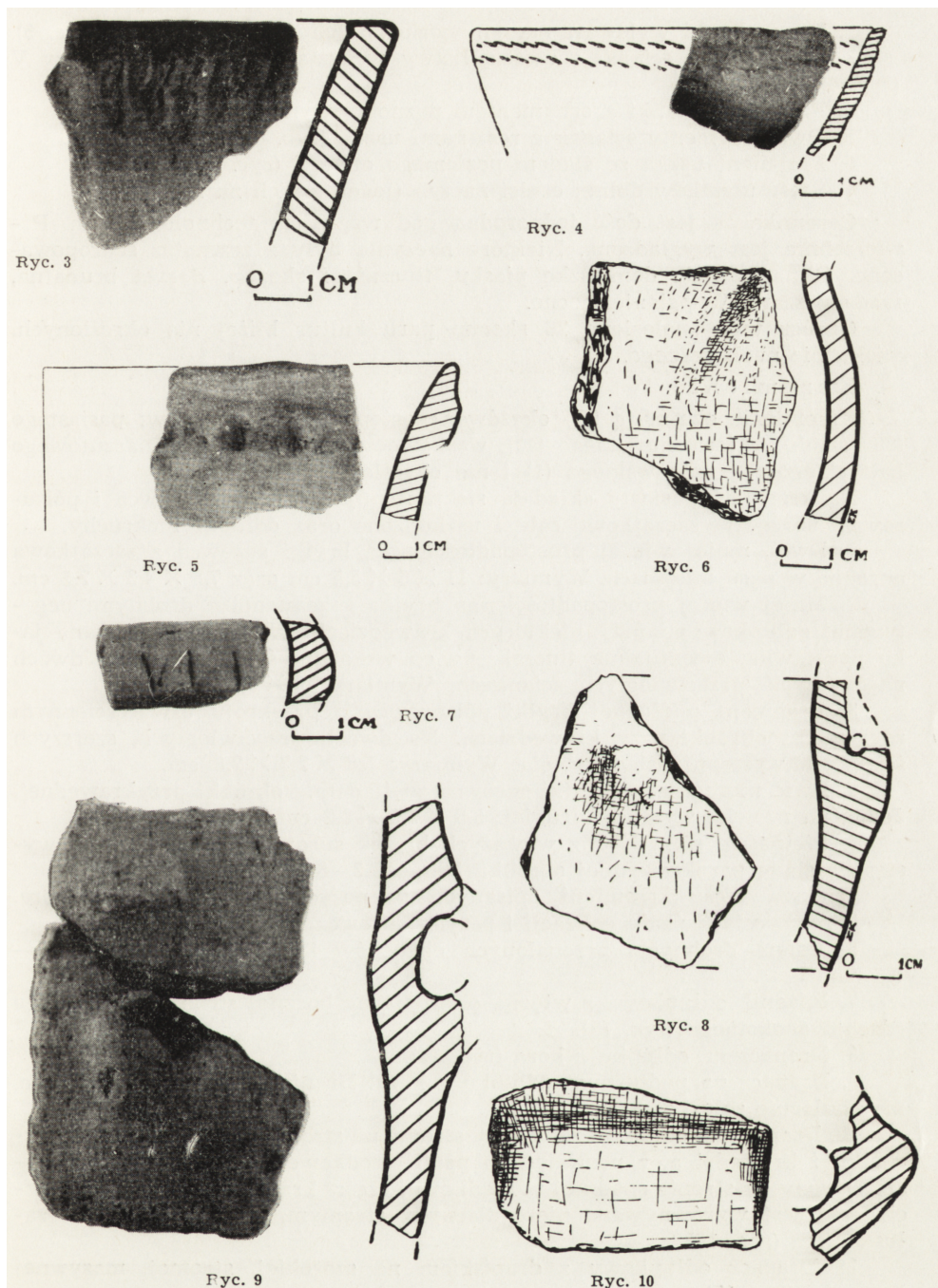
Ceramika

Ceramika obejmuje 81 drobnych skorup kultury pucharów lejkowatych, na które składają się ułamki tzw. niecharakterystyczne i inne następujące:

1. Trzy ułamki wylewów lejkowatych, w tym jeden bez ornamentu, jeden z ornamentem stempelkowym (ryc. 3) i jeden z odciskami sznurka (ryc. 4).

Ryc. 2. Położenie stanowiska. Wydmę zaznaczono kółeczkiem. Według mapy topograficznej

Ryc. 3—10. Ułamki ceramiki

2. Trzy ułamki wylewów naczyń workowatych (jeden z nich na ryc. 5).
3. Dwa ułamki ścianki z częścią listwy w kształcie odwróconej litery V (ryc. 6).
4. Fragment ścianki z ornamentem paznokciowym (ryc. 7).
5. Dwa fragmenty ścianek z resztkami uszka (ryc. 8, 9).
6. Fragment uszka ze śladem poziomego otworu (ryc. 10).
7. Sześć ułamków dolnej części naczyń (jeden z nich na ryc. 11).

Ceramika ta jest dość jednorodna pod względem technologicznym. Powierzchnia jest wygładzona. Niektóre naczynia były z zewnątrz schropowane. Gлина posiada domieszkę piasku, tłucznia i skorup. Barwa brunatna, rzadziej szara. Wypalenie mocne.

Oprócz tego znaleziono 29 skorup paru kultur bliżej nie określonych, wieku nie neolitycznego.

K r z e m i e n i e

Krzemienie obejmują 985 okazów z następujących surowców: pasiastego (899 sztuk), świeciechowskiego (40), woskowoczekoladowego (36), narzutowego bałtyckiego (3), ożarowskiego (1) i nie określonego (6).

Na krzemień pasiasty składają się następujące ułamki surowca i półsurowca, narzędzia zaczątkowe całe i uszkodzone oraz odłupki i okruchy:

1. Dwie, mniej więcej prostopadłościenne, bryłki surowca z zaczątkową obróbką w paru miejscach. Wymiary: $11 \times 6 \times 5,5$ cm oraz $7,5 \times 4,3 \times 2,5$ cm.

2. Mniej więcej prostopadłościenna bryłka krzemienia z drobnymi negatywami odłupkowymi przy niektórych krawędziach. Wtórnie użytkowana jako podstawka, ewentualnie tłuczek, na co wskazują ślady zbita na dwóch najszerzych, przeciwległych ściankach. Wymiary: $9 \times 5,3 \times 3$ cm.

3. Fragment podłużnej bryłki półsurowca o przekroju czworobocznym ze śladami obróbki przy krawędziach. Na dwóch przeciwległych, szerszych ściankach występują ślady zbita. Wymiary: $5,8 \times 2,7 \times 2,6$ cm.

4. Dwie nieregularne płytki surowca ze śladami obróbki przykrawędnej. Jedna na ryc. 12, wymiary drugiej: $5,5 \times 3,5 \times 2,2$ cm.

5. Piętnaście szczątków z większych bryłek surowca. Na niektórych występują ślady przykrawędnej obróbki. Długość 3—8,5 cm.

Większa część krzemieni opisanych w pozycjach 1—5 posiada korę. $\frac{1}{4}$ okazów posiada ślady eolizacji i patyny surowca poddanego obróbce.

6. Osiem drobnych, przepalonych okruchów krzemienia. Długość 2,5—3,5 cm.

7. Rdzenik odłupkowy z wtórną odłupnią na bocznej stronie uprzedniego rdzenia dookólnego (ryc. 13).

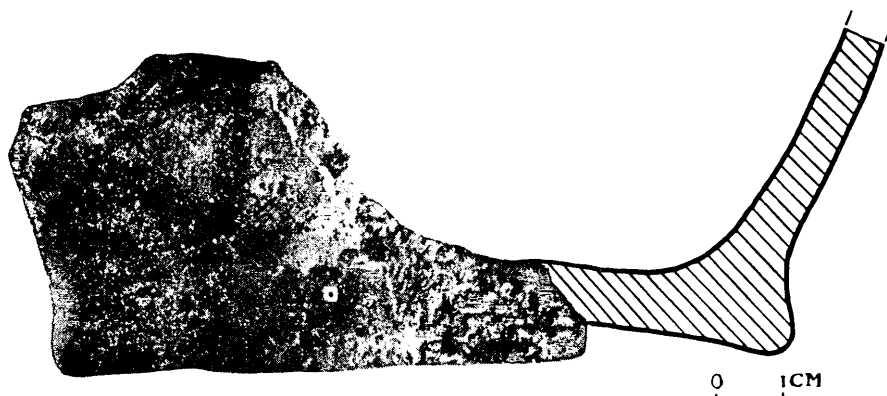
8. Drapacz na odłupku z korą (ryc. 14).

9. Drapacz na podłużnym odłupku z korą. Drapisko jest ukośne, strome, nieregularnie załuskane (ryc. 15).

10. Drapacz na odłupku, załuskany stromo na stronie wierzchniej na wierzchołku i krawędzi a, z pominieniem partii środkowej, oraz ścieniony i wyszczerbiony na stronie spodniej w środkowej części krawędzi a; krawędź przeciwna jest wyrównywana nieregularnym, stromym, naprzemianległym załuskaniem (ryc. 16).

11. Drapacz odłupkowy z drapiskiem na szerokiej, stromej, masywnej krawędzi (ryc. 17).

12. Szczątek drapacza na masywnym odłupku, nieregularnie załuskany i wyszczerbiony. Krzemień zgrzany (ryc. 18).

Ryc. 11. Ułamek ceramiki

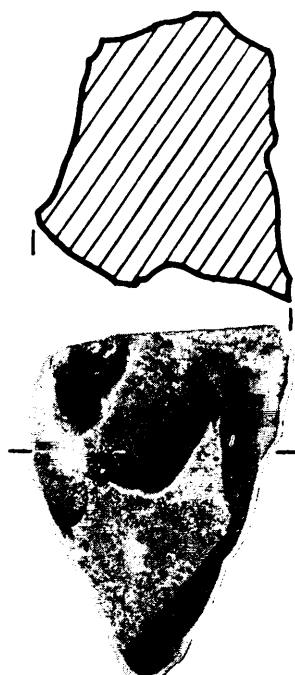
13. Rylec klinowaty, środkowy na¹ odłupku (ryc. 19).

14. Rylec na odłupku. Wierzchołek jest trójścienny, szpic wyraźnie starty (strzałka). Jedna krawędź przywierzchołkowa jest załuskana (ryc. 20).

15. Podłużny odłupek o przekroju trójkątnym ze śladami obróbki na wierzchołku i przy podstawie; obróbka przypomina rylec (strzałki). Jedna krawędź przy podstawie jest dwustronnie załuskana, a pozostałe krawędzie bardzo silnie poobijane. Odłupek pochodzi ze spatynowanej kongrecji (ryc. 21).

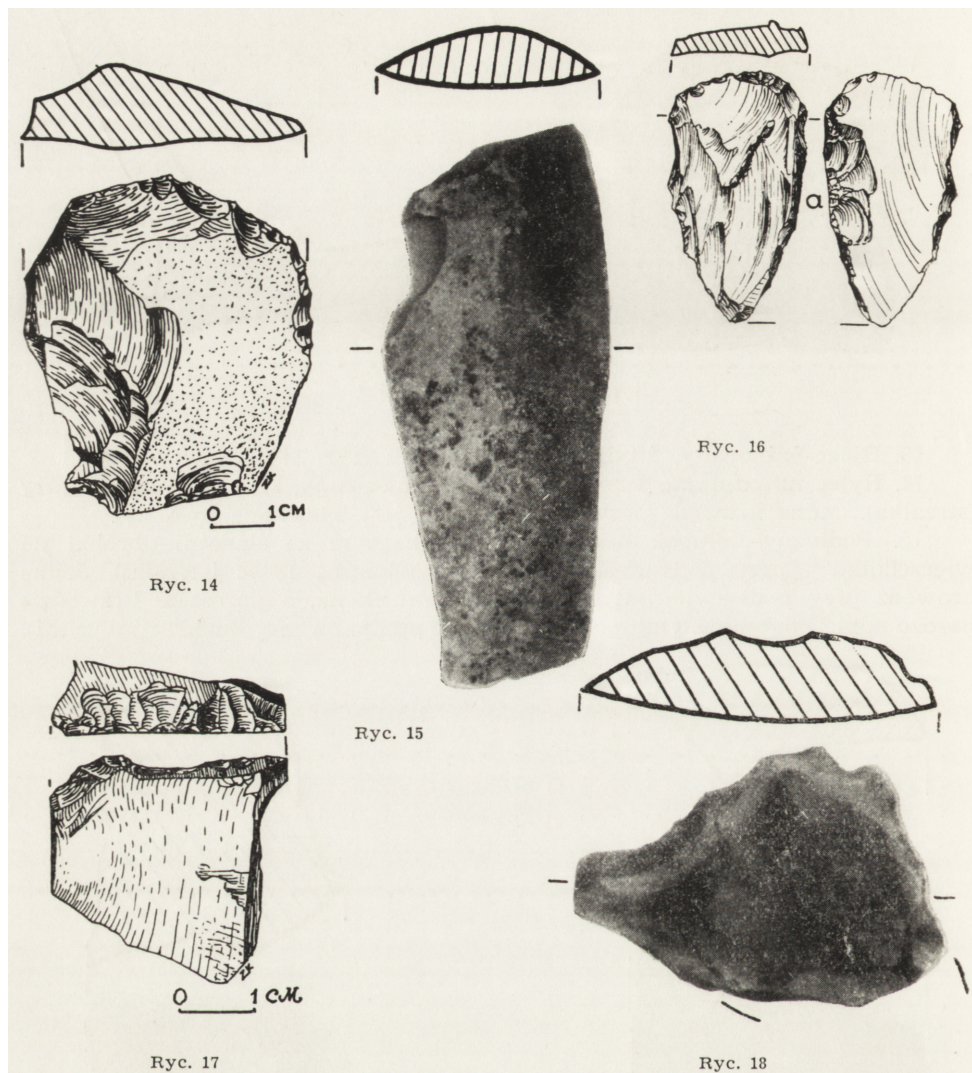

Ryc. 12

Ryc. 13

Ryc. 12—13. Wyroby z krzemienia pasiastego

Ryc. 14—18. Wyroby z krzemienia pasiastego

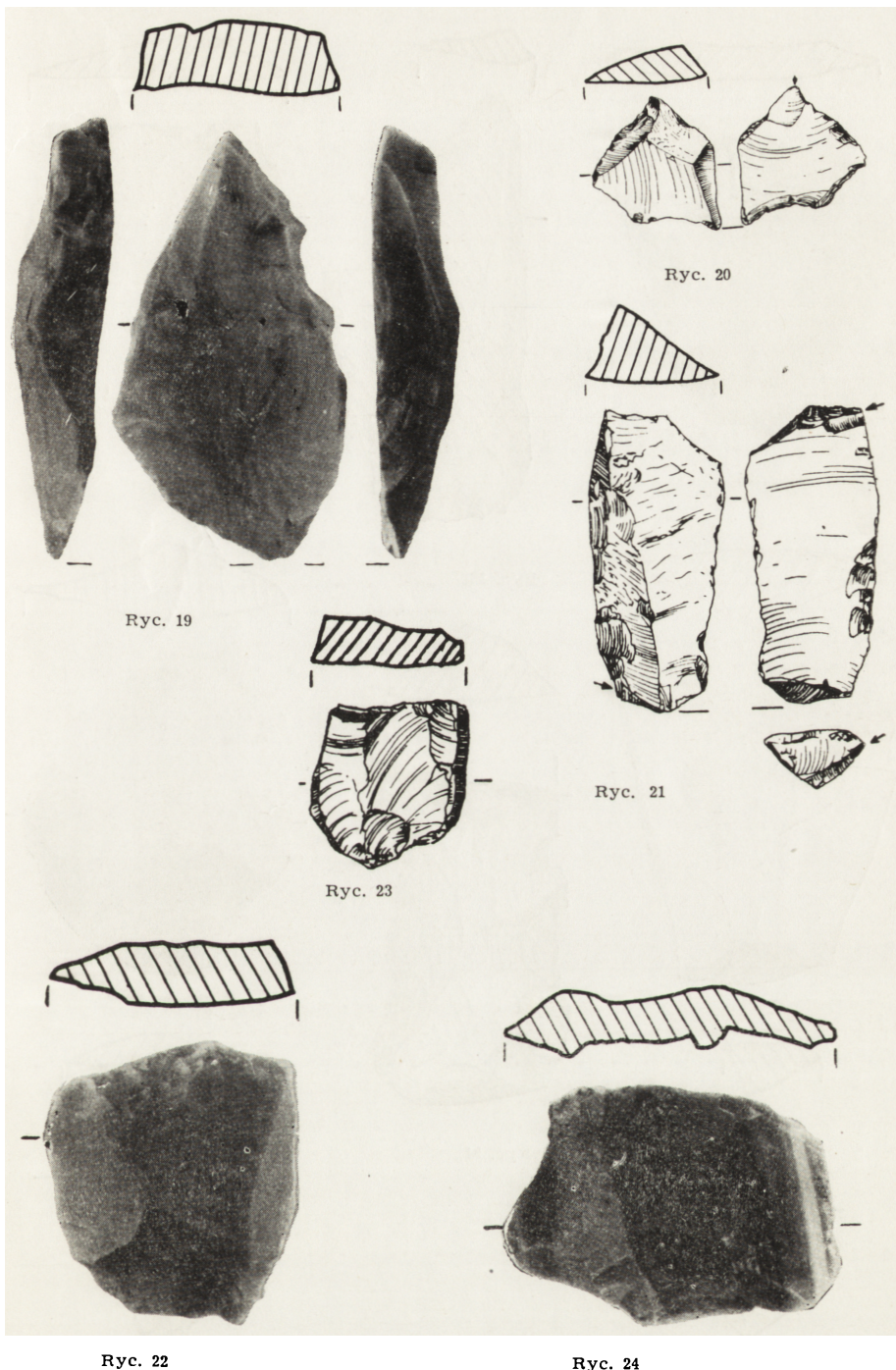
16. Trzy łuszczniki (ryc. 22—24).

17. Rozwiertnik ze złamanym wierzchołkiem. Krawędzie wierzchołka są częściowo załuskane zwrotnie, ponadto w pobliżu podstawy są nieregularnie załuskane na wierzchniej i spodniej stronie (ryc. 25).

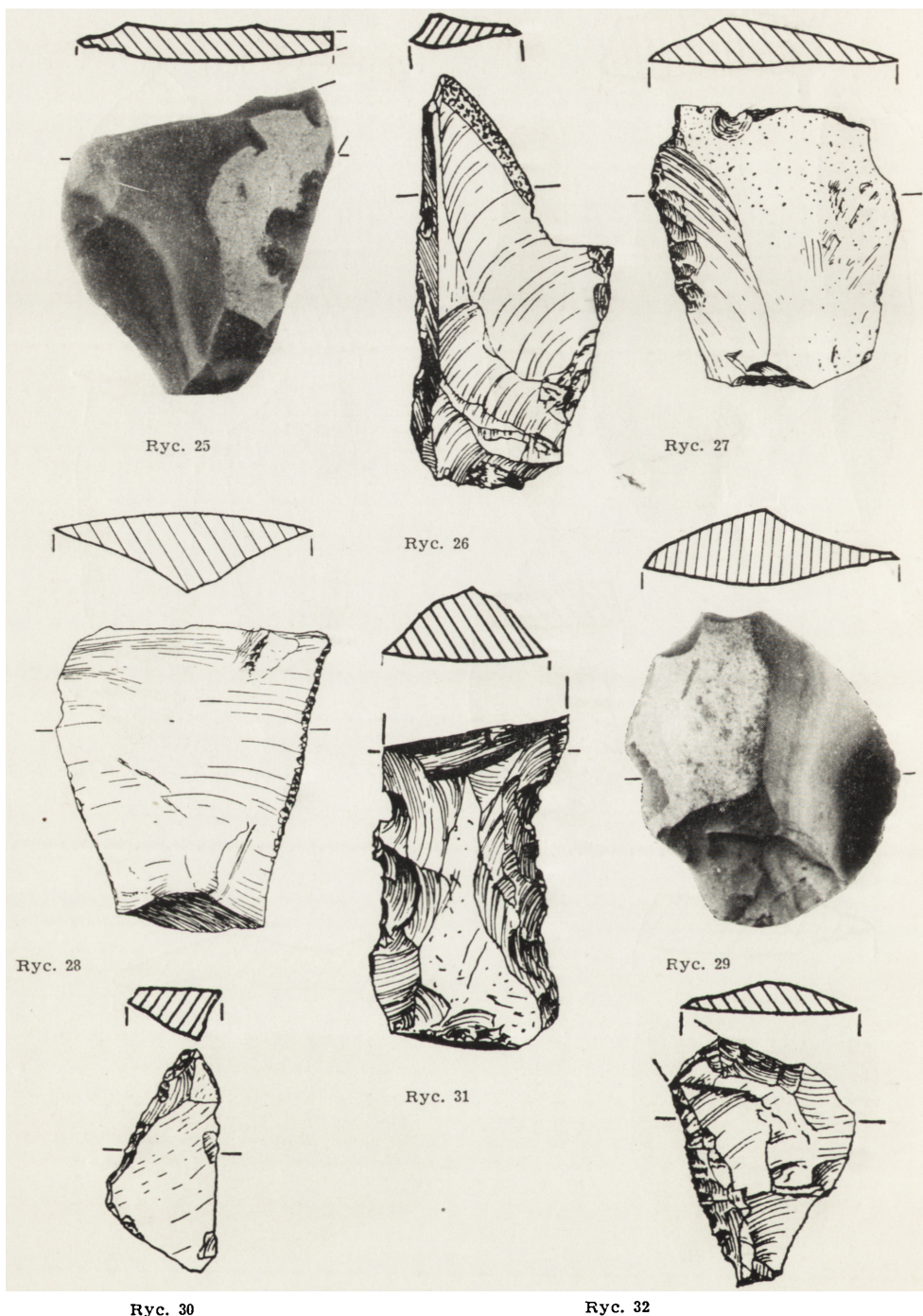
18. Przekłuwacz na odłupku odbitym od półwytworu czworościennej siekiery. Wierzchołek jest z jednej strony załuskany i wyszczerbiony (ryc. 26).

19. Ostrze na masywnym odłupku z korą. Część bocznej krawędzi jest załuskana i wyszczerbiona (ryc. 27).

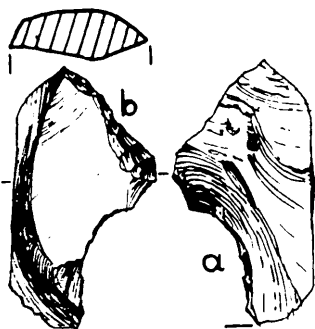
20. Ostrze na masywnym odłupku. Krawędź boczna jest od spodu załuskana (ryc. 28).

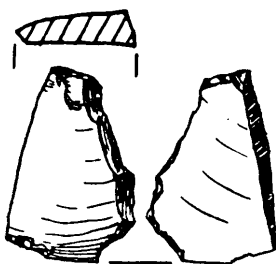
Ryc. 19—24. Wyroby z krzemienia pasiastego

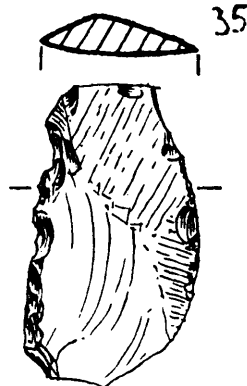
Ryc. 25—32. Wyroby z krzemienia pasiastego

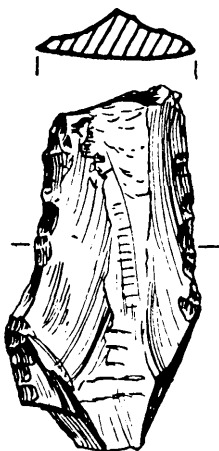
Ryc. 33

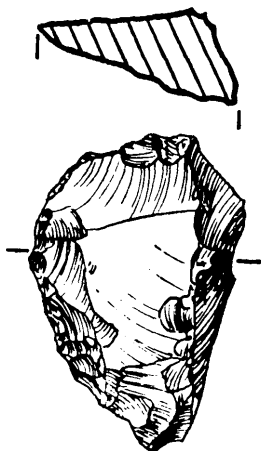
Ryc. 34

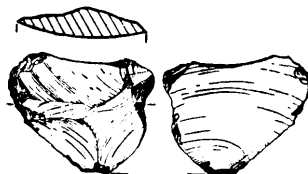
Ryc. 35

Ryc. 36

Ryc. 37

Ryc. 38

Ryc. 33—38. Wyroby z krzemienia pasiastego

21. Ostrze na odłupku, nieregularnie załuskane na krawędziach od strony wierzchniej i spodniej (ryc. 29).

22. Ostrze stromo załuskane na krawędzi bocznej; węższy koniec jest dodatkowo załuskany z kierunku wierzchołka (ryc. 30).

23. Ostrze na odłupku o złamanym wierzchołku. Krawędzie boczne na wierzchniej stronie są załuskane (ryc. 32).

24. Narzędzie na podłużnym odłupku z korą. Wierzchołek odłamany. Krawędzie boczne są silnie załuskane przez całą grubość odłupka, ponadto, miejscami, są drobno wyszczerbione. Na spodniej stronie występują ślady kilku uderzeń na sęku i przy krawędzi (ryc. 31).

25. Szczątek narzędzia z obłęcznikowatą wnęką o załuskanej i wykruszonej krawędzi (a) oraz resztką jakby drapiska (b) wcześniejszego od obłęcznika (ryc. 33).

26. Ostrze na drobnym odłupku, stromo załuskane na krawędzi (ryc. 34).

27. Ostrze na cienkim odłupku, nieregularnie załuskane na krawędzi (ryc. 35).

28. Ostrze na podłużnym odłupku, załuskane na dwóch krawędziach po stronie wierzchniej (ryc. 36).

29. Szczątek ostrza o łukowatej krawędzi dwustronnie załuskanej (ryc. 37).

30. Obłęcznik na odłupku. Wierzchołek odłupka przy obłęczniku jest dwustronnie ścieniony. Miejscami na krawędziach występują szczybry przypadkowe (ryc. 38).

31. Narzędzie na podłużnym odłupku. Krawędzie: wierzchołkowa i boczna są z dwóch stron nieregularnie załuskane i wyszczerbione oraz wykruszone i stępione. W partii szerokiej, wierzchołkowej, na wyniosłościach obu ścianek narzędzia występują ślady wyszlifowania (ryc. 39).

32. Jakby szczątek wiertła przy sęku, zwrotnie załuskanego i wykruszonego. Na wierzchołku i krawędzi w miejscu odłamania występuje miejscami załuskanie. Na sęku widać kilka punktowych śladów uderzeń (ryc. 40).

33. Dwanaście szczątków bliżej nie określonych narzędzi, na nieregularnych odłupkach zbliżonych do narzędzi wyżej opisanych.

34. Bliżej nie określone narzędzie z dwoma negatywami rylcowymi (strzałki), jedna krawędź (a) jest załuskana (ryc. 41).

35. Narzędzie w kształcie ciosła na podłużnej, spatynowanej płytce krzemienia. Ostrze jest załuskane i wyszczerbione, tylec — zbity (ryc. 42).

36. Tylcowy fragment gładzonej siekierki o przekroju grubosoczewkowatym (ryc. 44).

37. Tylcowy fragment gładzonej siekierki o przekroju czworosiecznym (ryc. 43).

38. Siekiera o pięciosiecznym przekroju poprzecznym, ze śladami wyświecenia powierzchni skutkiem użytkowania. Ostrze jest odłamane, a reszta siekiery w miejscu odłamania jest obrabiana z trzech stron, jakby celem ściennienia lub eksploatacji jako rdzeń. Tylec jest zbity (ryc. 45).

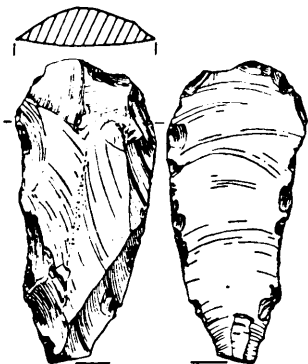
39. Fragment gładzonej siekiery eksploatowanej niby rdzenik (kierunek wtórnej obróbki zaznaczono na rys. 46 strzałkami).

40. Odłupek od gładzonej siekiery, wtórnie użytkowanej jako tłuk.

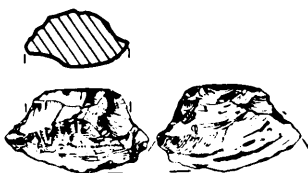
41. Trzy drobne odłupki od gładzonych siekier.

42. Fragment krawędziowego tłuczka (ryc. 47).

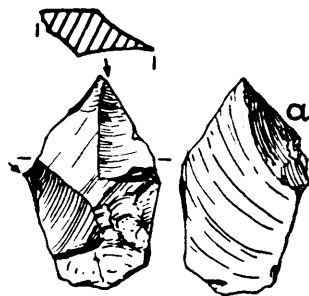
43. Wielościenny tłuk krzemienisty (ryc. 48).

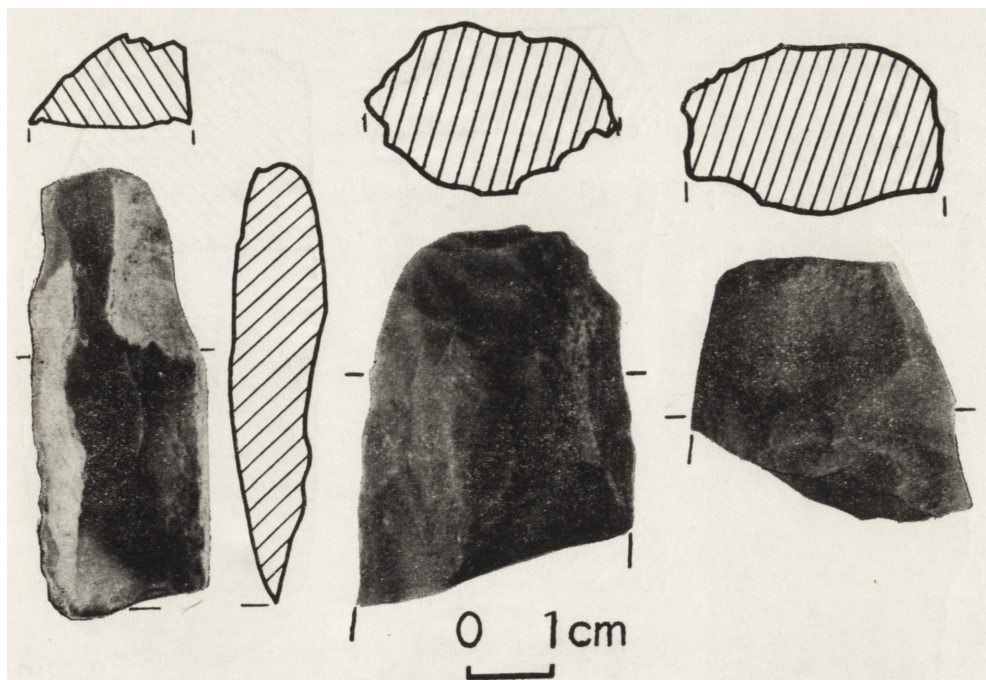
Ryc. 39

Ryc. 40

Ryc. 41

Ryc. 42

Ryc. 43

Ryc. 44

Ryc. 42—44. Wyroby z krzemienia pasiastego

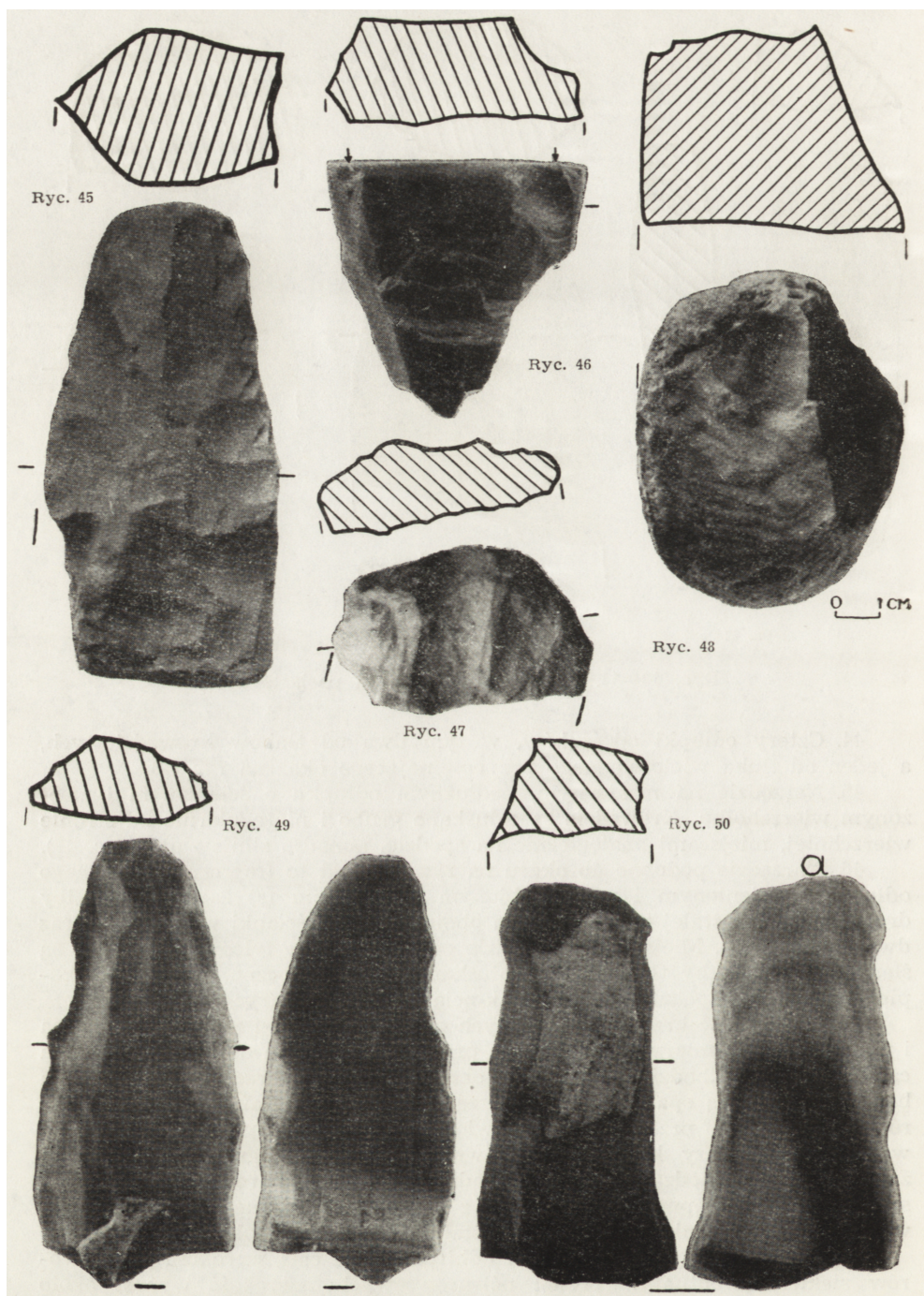
44. Cztery odłupki od tłuków, w tym dwa od tłuków krawędziowych, a jeden od tłuka wielościennego przypominającego okaz na ryc. 48.

45. Narzędzie na masywnym, podłużnym odłupku o ścienionym i zwężonym wierzchołku. Krawędzie są załuskane grubo i nieregularnie na stronie wierzchniej, miejscami analogicznie na spodzie, ponadto silnie zbite (ryc. 49).

46. Narzędzie podobne do okazu na ryc. 49. Jest to fragment masywnego odłupka o ścienionym i wyszczerbionym zakończeniu (a) załuskany niby drapacz. Na pozostałej partii obróbka obejmuje część ścianki wierzchniej oraz dwa dłuższe boki. Miejscami na spodzie oraz na ścianie tylcowej widoczne są ślady uderzeń jakby tłukiem. Na załuskanej ścianie bocznej występuje skupienie drobnych spękań i śladów nakłucia powierzchni (ryc. 50).

Pozostała część krzemieni pasiastych obejmuje odłupki z obróbki surowca i półsurowca. Rozmiary odłupków nie przekraczają 10 cm długości. Niewielka część okazów pochodzi ze wstępnej obróbki surowca krzemienno-żelaznego z korą bądź powierzchnią spatinowaną albo zeolizowaną. Przeważają odłupki z obróbki półsurowca, przeważnie pozbawionego kory; w grupie tej występują w większości okazy kilkunastymetrowej długości, nieregularne, morficznie zróżnicowane, pochodzące z różnych stadiów obróbki półsurowca: jedne, większe, z obróbki wstępnej, inne, drobne, z obróbki precyzyjnej, przykrawędnej, właściwej dla produkcji siekier. Te ostatnie obejmują około 25% materiału.

Jest także kilkanaście odłupków odbitych przez całą szerokość półwytworów siekier, ewentualnie płytek półsurowcowych; szerokość wynosi około 1,5—3 cm. Brak jest typowych wiórów oraz śladów obróbki rdzeni wióro-

Ryc. 45—50. Wyroby z krzemienia pasiastego

wych. Znalezione jedynie około dziesięciu drobnych, atypowych wiórków, powstałych w wyniku obróbki półsurowca. 5,5% krzemieni nosi ślady przepalenia. Również 5,5% krzemieni pochodzi od konkrecji zeolizowanych bądź spatynowanych, a więc surowca zebranego na powierzchni ziemi bądź na złożu wtórnym. Surowiec obejmuje co najmniej dwie odmiany pasiaka dolno-astarskiego.

Na krzemień świeciechowski składają się:

1. Siekiera o przekroju czworosciennym, gładzona przy ostrzu. Ostrze wtórnie ścienione i wyszczerbione. Na ścianie tyłca występują ślady zbitcia (ryc. 51).

2. Fragment gładzonej siekiery o dwuosciennym przekroju. Ostrze jest wyszczerbione. Jedna krawędź boczna jest silnie zbita (ryc. 52).

3. Fragment dłutka o przekroju soczewkowatym z częściowo zagładzonym ostrzem (ryc. 55).

4. Dwa odłupki z gładzonych siekier o przekroju czworosciennym.

5. Narzędzie na odłupku o zwężonej i złamanej podstawie; tu zachowały się wierzchołkowe zakończenia trzech negatywów rylcowych. Na krawędzi złamania występują młodsze, drobne negatywy rylcowe. Krawędzie odłupka poza wierzchołkiem rylcowym są miejscami wyszczerbione i zbite (ryc. 56).

6. Drapacz na odłupku. Trzy jego wierzchołki są od spodu ścienione (ryc. 54).

7. Szczątki narzędzia na odłupku. Na krawędziach występują nieregularne załuskania (ryc. 53).

8. Jakby zaczątkowy rdzeń na zeolizowanej płycie surowca. Na dwóch krawędziach występują negatywy wiórowe, a na większych bokach — miejscami — odłupkowe negatywy przykrawędne (ryc. 57).

9. Dwa ułamki mikrowiórków i szczątek dużego wióra.

10. Dwadzieścia pięć okruchów i odłupków z obróbki surowca. Odłupki są wyraźnie zróżnicowane pod względem morficznym. Wymiary: $0,5 \times 4,5$ cm.

Dwa krzemienie są przepalone. 42,5% wszystkich okazów krzemienia świeciechowskiego, w tym wszystkie siekiery i odpadki z siekier, posiada resztki zeolizowanej powierzchni pierwotnej konkrecji, co wskazuje, że surowiec pochodzi z powierzchni, ewentualnie ze złoża wtórnego.

Na krzemień woskowoczekoladowy składają się:

1. Drapacz na wiórze. Posiada ślady działania ognia (ryc. 58).

2. Drapacz na odłupku z korą. Załuskania występują na bocznych krawędziach i wgiętym drapisku (ryc. 62).

3. Ostrze na termicznym odprysku od rdzenia wiórowego (ryc. 59).

4. Masywny, trapezowaty łuszczyk, silnie zbity na dwóch przeciwnych krawędziach, ponadto wtórnie obrabiany przy jednej krawędzi (strzałka na ryc. 60).

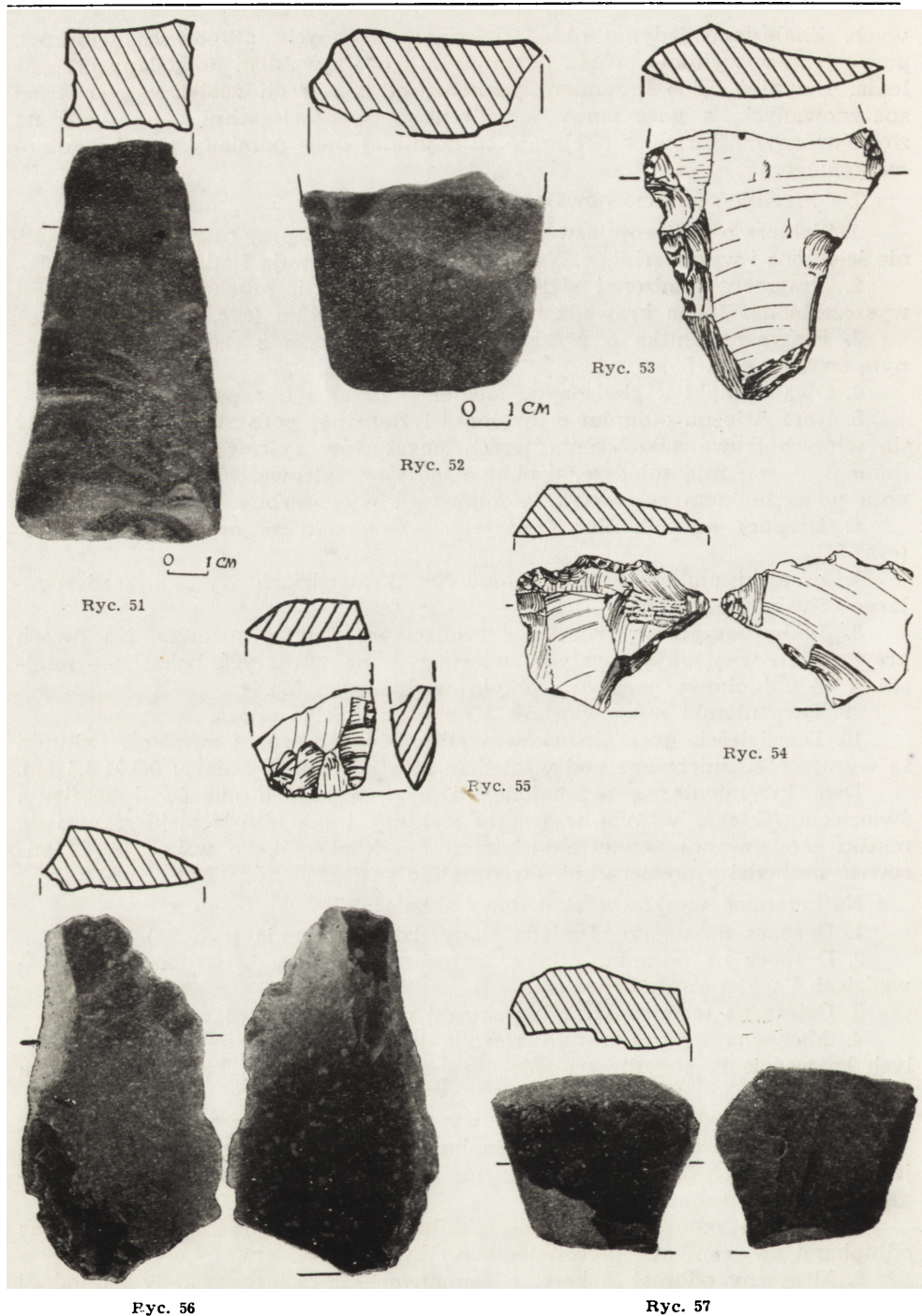
5. Silnie zużyty rdzenik odłupkowy (ryc. 61).

6. Nóż na szerokim, cienkim odłupku. Jedna krawędź, częściowo złamana, jest z dwóch stron płytko i nieregularnie załuskana oraz wyszczerbiona, a druga tylko wyszczerbiona (ryc. 64).

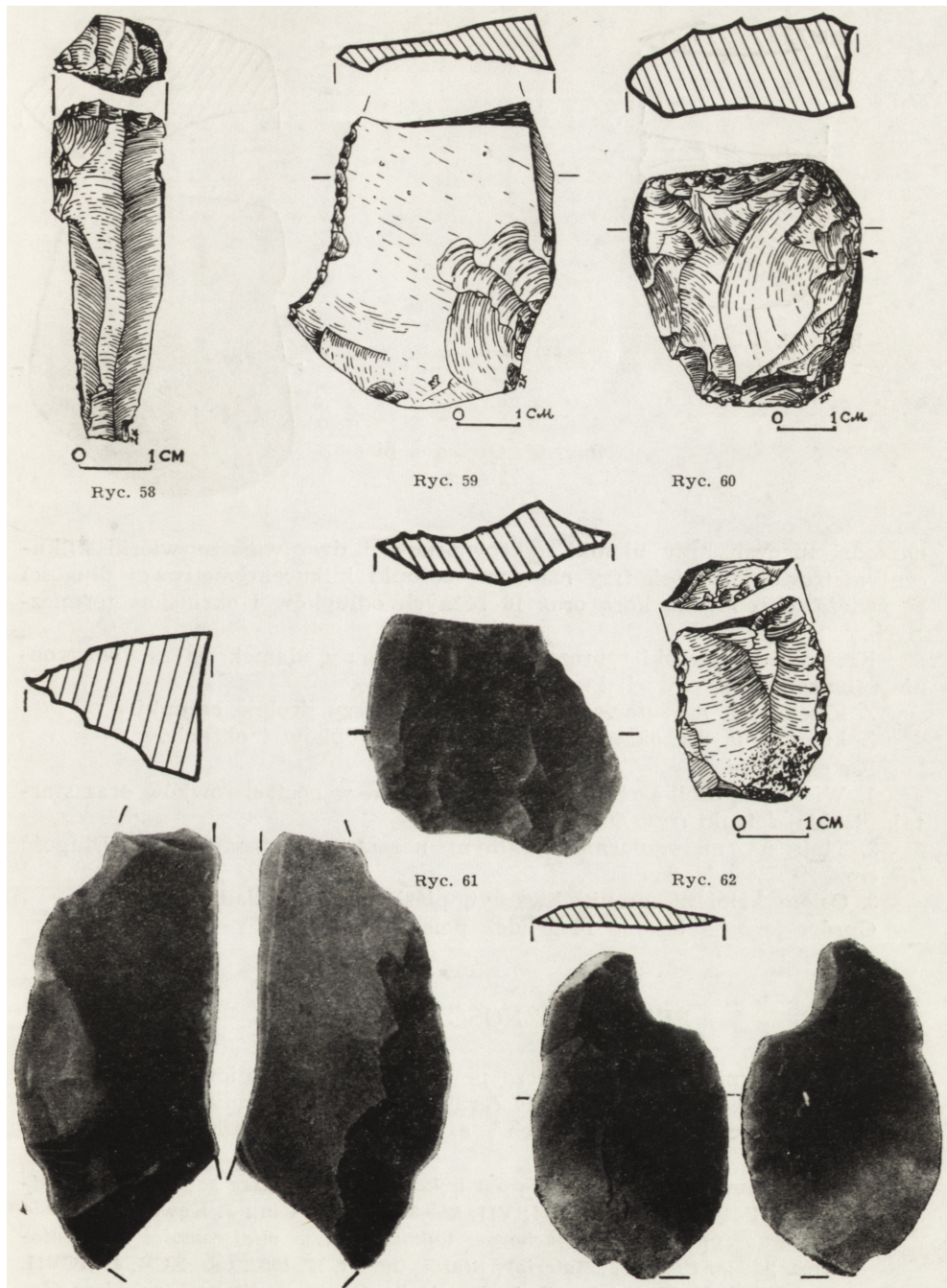
7. Rdzenik odłupkowy na piramidalnym ułamku krzemienia z dwoma odłupkami na ściankach przeciwnych. Wysokość 3,5 cm.

8. Masywny odłupek z korą, o złamanych końcach, załuskany na jednej krawędzi dwustronnie, grubo, nieregularnie (ryc. 63).

9. Dwadzieścia cztery odpadki i odłupki, zróżnicowane pod względem surowcowym i morficznym, w tym szczątek rdzenika, dwa drobne szczątki

Ryc. 51—57. Wyroby z krzemienia świciechowskiego

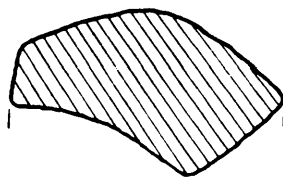
Ryc. 63

Ryc. 64

Ryc. 58—64. Wyroby z krzemienia woskowoczekoladowego

Ryc. 65. Ułamek ostrza
z krzemienia ożarow-
skiego

Ryc. 66. Osełka z pias-
kowca

narzędzi tnących, trzy ułamki mikrowiórków i dwa większe wiórki kilkucentymetrowej długości, trzy masywne odłupki kilkucentymetrowej długości ze świeżą, chropowatą korą oraz 16 różnych odłupków i okruchów termicznych.

Krzemień ożarowski reprezentowany jest przez ułamek ostrza dwustronnie załuskanego na dwóch krawędziach (ryc. 65).

Z krzemienia narzutowego bałtyckiego są trzy drobne odłupki.

Z krzemienia nie określonego jest sześć odłupków i okruchów.

Kamienie

1. Wieloraka osełka ze śladami użytkowania w postaci rowków oraz starzej, płaskiej ścianki (ryc. 66).

2. Tłuk na nieregularnie owalnym narzutowcu granitowym. Długość 7,7 cm.

3. Ośiem kamieni (granit, kwarcyt, piaskowiec) ze śladami łupania.

Oprócz tego znaleziono 14 grudek polepy.

PRZYNALEŻNOŚĆ KULTUROWA

Datowanie materiałów następuje pewnie trudnościami, ponieważ są one mieszaniną różnych kultur. W zakresie ceramiki można wyróżnić przede wszystkim kulturę pucharów lejgowatych², a reszta skorup, bliżej nie określona,

² K. Jażdżewski *Kultura pucharów lejgowatych w Polsce zachodniej i środkowej*, Poznań 1936, tab. I, 4; VII, 82—85; LI, 933 i in.; J. Kowalczyk *Osada i cmentarzysko kultury pucharów lejgowatych w miejscowości Klementowice, powiat Puławy*, „Materiały Starożytne”, t. II, 1957, tab. XCV, 4; XCVII, 1; XCVIII, 3; CI, 2 i in.; Z. Podkowińska *Osada neolityczna na górze Gawroniec w Cmielowie, pow. Opatów*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XVII, z. 1—2, 1957, tab. XLIII, 2 i in.

nie ma cech neolitycznych. Wśród pozostałych materiałów mieszany charakter stanowiska widać najwyraźniej w krzemieniach. Reprezentują one kilka różnych przemysłów; widać to w zakresie techniki i morfiki poszczególnych rodzajów narzędzi, przy czym zróżnicowanie to występuje również w obrębie wyrobów z tego samego surowca.

Autorowi nie udało się określić przynależności kulturowej znacznej części wyrobów krzemiennych. O większości okazów można jednak powiedzieć, że związana jest z kulturą pucharów lejkowatych. I tak czworościenne siekiery oraz niektóre ułamki i odpadki od siekier (ryc. 43, 45) noszą piętno wyrobów kultury pucharów lejkowatych i wyraźnie nawiązują do siekier z osad na Gawrońcu w Ćmielowie, pow. opatowski, i na Zbrzy Wielkiej w Zawichostcie, pow. sandomierski³. Z kolei dla niektórych narzędzi odłupkowych znajdujemy analogie także na Gawrońcu: dla narzędzi z ryc. 14 i 29 są odpowiedniki w jamie 9, dla przekłuwacza z ryc. 26 — w jamach 35 i 41, dla narzędzia z ryc. 28 — w jamie 14⁴.

Gawroniec dostarczył również tłuków na ułamkach surowca, łuszczyków oraz wielu innych narzędzi, jak np. drapaczy, noży, wykonanych na odpadkowych odłupkach z krzemieni pasiastego i świciechowskiego, podobnie jak stanowisko grójeckie. Trudno jest znaleźć więcej zbieżności w poszczególnych typach narzędzi. W oparciu o materiały z Gawrońca do kultury pucharów należy zaliczyć także osełkę z ryc. 66. I wreszcie również z nią wiązać należy pracownię krzemienia pasiastego, w której znaleziono odpadki z wyrobu czworościennych siekier. Sumując, należy uznać za związaną z kulturą pucharów lejkowatych przeważającą część ceramiki i krzemieni pasiastych oraz część krzemieni świciechowskich i kamieni. Warto tu podkreślić, że materiał grójecki nawiązuje tylko do niektórych wyrobów z Gawrońca i to przeważnie takich, które dotychczas nie były szerzej opisane, a zarazem jest on wyraźnie odmienny od dotychczas publikowanych, znanych szerszemu ogółowi wyrobów, obejmujących m. in. różne rodzaje noży na długich, wyborowych wiórach, duże, zgrabne drapacze wiórowe, duże rdzenie wiórowe, świdry w różnych odmianach, ciosła na odłupkach, niektóre czworościenne siekiery i inne narzędzia charakterystyczne dla rozległych wyżynnych osad kultury pucharów w Małopolsce. Osady te są mieszaniną, jak dotąd, nie wyróżnionych zespołów ceramiki i narzędzi, będących wyrazem bądź przemian w formach inwentarza, bądź różnic w obrębie mniejszych społeczności, bądź też innych, bliżej nie określonych zjawisk. W przeciwieństwie do nich materiał z osady grójeckiej odznacza się niewielką ilością form naczyń i narzędzi i najprawdopodobniej stanowi jeden z takich niewielkich zespołów, składających się na długo trwającą i zasobną w zróżnicowane formy inwentarza kulturę pucharów lejkowatych. Słuszność tego przypuszczenia będzie można jednak sprawdzić dopiero po wyróżnieniu zespołów w dużych osadach, a zwłaszcza na pobliskim Gawrońcu w Ćmielowie.

³ Dla Ćmielowa zob. Podkowińska, op. cit., tab. XXX—XXXII. Dla Zawichostu, a także dla Ćmielowa, zob. zbiory Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

⁴ Zbiory Państwowego Muzeum Archeologicznego oraz Zakładu Neolitu i Początków Epoki Brązu IHKM PAN w Warszawie.

Materiał krzemienno z Grójca zawiera także m. in. ułamek dwuściennej siekierki (ryc. 52), a więc wyrobu charakterystycznego dla kultury mierzanowickiej⁵ oraz ułamek ostrza z krzemienia ożarówskiego (ryc. 65) — surowca, który, jak dotąd, wiąże się tylko z kulturą mierzanowicką. Przypuszczalnie do kultury tej należy również część pozostałego inwentarza krzemienno.

Z Krzak

⁵ K. Salewicz *Tymczasowe wyniki badań prehistorycznych w Mierzanowicach* (pow. opatowski) woj. kieleckie, „Z otchłani wieków”, z. 4—5, 1937, s. 39 n.

НЕОЛИТИЧЕСКАЯ СТОЯНКА В ГРУЕЦЕ, В ОПАТУВСКОМ ПОВЯТЕ

В 1954—1965 годах автор собрал значительное количество ископаемых предметов на дюне, расположенной в долине реки Каменной, на грунтах деревни Груец. Дюна представляет собой часть песчаных холмов, соединяющихся с левобережной террасой II Каменной. Длина дюны достигает 60 м, ширина — около 30 м, относительная высота — около одного метра. Находки сосредотачивались на площади 50 × 20 м (Рис. 1, 2). Всего собрано 1119 предметов, в числе которых: 110 черепков, 985 кремней, 10 камней и 14 кучек глиняной обмазки. Керамика включает 81 черепок культуры воронкообразных сосудов (Рис. 3—11) и 29 черепков не неолитических, неопределенного возраста. Среди кремней различаются следующие материалы: полосатый, называемый также кжеменковским (899 штук), серый с белыми крапинами, называемый ещё свецеховским (40 штук), шоколадно-восковой (36 штук), наносный балтийским (3 штуки), ожаровский (1 штука) и неопределённых 6 штук. Кремнёвый материал очень разнообразен, и можно допустить, что он принадлежит к нескольким культурам. Часть предметов удалось определить точнее. Например, с культурой воронкообразных сосудов можно связать четырёхгранные топоры (Рис. 43, 45), осколочные инструменты (Рис. 14, 26, 28, 29), кроме того оселки (Рис. 66) и, возможно, многие другие изделия. Сюда следует причислить также большую часть пестов и отходов из полосатого камня очевидно из кремнеобрабатывающей мастерской, в которой находились отходы и заготовки сырья и изделий четырёхгранных топоров.

В свою очередь небольшую часть инвентаря следует связывать с межано-вицкой культурой, к которой относятся между прочим, осколок двухгранного топора (Рис. 52), и, вероятно, обломок ножа (Рис. 65). Большую часть инвентаря оказалось трудным датировать.

Материалы эти достойны внимания с точки зрения некоторых особенностей инвентаря культуры воронкообразных сосудов, которая в этой части Мало-польски известна нам прежде всего по обширным поселениям, долго существовавшим и содержащим смесь комплексов и ремёсел культуры воронкообразных сосудов разного времени. В противоположность им материал из груецкого поселения отличается небольшим количеством видов посуды и инструмента, и, вероятнее всего, представляет собой один из небольших комплексов, сложившихся во времена культуры воронкообразных сосудов. Правильность этого предположения можно будет однако установить только после разделения комплексов в больших поселениях и в особенности в расположенном неподалёку „Гавронце в Цмелове.

NEOLITHIC FIELD WITHIN A SETTLEMENT OF GRÓJEC IN THE
OPATÓW DISTRICT

In 1954—1965 the author collected a considerable number of relics on a sand hill situated in the valley of the Kamienna (river), in the area of the village of Grójec. The sand hill in question constitutes a part of sand hills connected with the left-sided terrace of the Kamienna II. The sand hill is circ. 60 m. long, by circ. 30 m. wide. The relative height amounts to circ. 1 m. The relics covered a segment of 50×20 m. (ill. 1,2). Totally, there have been collected 1119 objects which consist of: 110 potsherds, 985 pieces of flint, 10 stones and 14 small lumps of daub. The pottery comprises 81 potsherds of Funnel-Beaker Culture (ill. 3—11) and 29 non-neolithic ones of indefinite age. Among the flints the following raw materials have been distinguished: the striped flint called also "siliceous" (899 pieces), the grey one white speckled, called also "świeciechowski" (40 pieces), that of wax-and chocolate colour (36 pieces), the Baltic "erratic" one (3 pieces), one of the Ożarów type (1 piece), and some of the indefinite type (6 pieces). The flint material shows conspicuous differences and belongs probably to few cultures. A part of the products could be defined with greater precision. Thus, with Funnel-Beaker Culture are connected four-sided axes (ill. 44, 45), tools of chips (ill. 14, 27, 28, 29), moreover a whetstone shown in ill. 66 and probably, many other products. Within this collection there should be also included a considerable part of broken and waste flint coming from a workshop where flint objects were produced. Waste products occurred there during working the raw material to make four-sided axes.

A small part of the inventory is to be related to Mierzanowice Culture to which, among others, the following objects are to be assigned: a fragment of a two-sided axe and, probably, a knife fragment (ill. 65). A great part of the inventory is difficult to be dated.

The above findings are remarkable because of some variety occurring in the inventory of Funnel-Beaker Culture in that part of Little Poland which was known first of all thanks to a vast long-lived settlement containing a mixture of sets and industries of Funnel-Beaker Culture dated from various times. In contrast with them the shapes of vessels and tools showing little variety are characteristic of the material from the Grójec settlement. The latter, most probably, constitutes one of small sets of which the Funnel-Beaker Culture is formed.

If this suggestion is a right one will be proved only after the large settlement parts (particularly on the „Gawroniec” at Cmielów) have been segregated.